

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК — СЛАВНИЙ СИН НАДДНІПРЯНЩИНИ

Він визбирав слова й пісні — перлини
І цілому світу дарував...

■ Володимир Гнатюк

Неподалік міста Монастириська, у мальовничому закутку Тернопільщини, розкинулось незвичайної краси село Велеснів. Услухайтесь у це слово і, зачуєте відгомін віків: адже Велес був для наших слов'янських пращурів богом — покровителем скотарства, багатства, торгівлі та народної поезії. А коли завітаєте сюди, кожен покаже вам городище предків-русичів на стрімкій горі Спас у густому Заліському лісі, що неподалік Велеснева. Городище є пам'яткою археології X–XIII ст. й охороняється державою. Проте незапам'ятне минуле цієї місцевості сягає вглиб набагато далі, аніж городище: у самому центрі села 1968 року Ігор Герета та Остап Черемшинський виявили залишки поселення трипільської культури, яке датується IV–III тис. до н. е. Історія Велеснева — це частка історії землі української, що віками виборювала волю.

Перша письмова згадка про нього датується 1454 року. Отже, село є одним із найдавніших у краї.

Загальний вигляд села сьогодні, яке відоме на всю Україну, бо виколосало вкраїнського ученого зі світовим іменем, етнографа й фольклориста, літературознавця і славіста, мовознавця і перекладача, публіциста і громадського діяча В. М. Гнатюка.

Глибокий талант і неймовірна працездатність поставили його ім'я поруч з іменами І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Лисенка та М. Грушевського.

Рідний Велеснів напоїв юнака казками про звірів, що вміють розмовляти, тужливою піснею і веселощами.

Пісню Гнатюк називав «сердечною дружиною», «відрадою серця в дні горя й сліз», невмирущою красою, служінню якій він присвятив усе своє життя.

Першими піснями, які записав Володимир Гнатюк від матері, були колискові.

Нини-нини гроші в скрини,
Нини-нини гроші в скрини,
А для кого? Для дитини.
Для якої? Для малої.
Для Івася маленького.

Нини-нини колишу тя,
А як заснеш, то лишу тя,
А як заснеш, то лишу тя.

Спи, дитино, спи!
Спи, дитино, спи,
Очка затули,
Коло тебе твоя мамка
Шепче молитви!
Спи, дитино, спи,
Мамку не жури.
Тебе ангел-хоронитель
Крильцями накрив!

■ Музей Володимира Гнатюка в селі
Велесневі

Згадував В. Гнатюк діда Гілька і бабу Марію Савицьких: «Скільки ж бо то знали вони усіляких оповісток і співанок! Від них обох переймали все те домашні, особливо мій батько й мати, цілими годинами, особливо ж у неділі та свята або в довгі зимові вечори, забавлялися ми різними оповіданнями, яким я залюбки прислухався та переймав їх».

Володимир Михайлович Гнатюк народився 9 травня 1871 року у селі Велесневі Бучацького повіту (тепер Монастирисьького району) на Тернопільщині у сім'ї селянина. Батько і мати — Михайло і Василина Гнатюки — з великою любов'ю ставилися до народної творчості і свою закоханість у неї передали дітям. У тяжкі часи прийшов він на світ. Село ледве перебивалося в нестатках. Бідував разом з односельцями і сільський дяк — батько Володимира. «Найповажнішою» установою тут була корчма, а школа ледве животіла. Коли ж Володимир закінчив перший клас, батьки віддали сина на науку до Бучача. Місто це залишило глибокий слід в його душі. Особливо ж бучацькі пам'ятки старовини. Тут Володимир закінчив народну школу і нижчу гімназію.

Шкільні та гімназійні свідоцтва свідчать про те, що найкращі успіхи хлопець мав зі словесності. У 1883 р. він, учень третього класу народної школи, знав близько 100 довгих казок, багато пісень, переказів та анекдотів. Залишилися в пам'яті й пісні з Велеснева та Бучача. Одна з таких пісень — «Як син матір з дому вигнав».

У неділю пораненьку
Загнівався син на неньку:
— Йди си, нене, печ від мене
І не бувай нігди в мене;
Будуть завтра гості в мене,
Будуть гості приватнії
І сусіди бугатії;
Будуть в мене їсти, пити
І зо мною говорити.
І будуть мні сі питати:
— Котра твоя рідна мати?
Я си буду устидати
Тебе мамов називати;
Мої гості будуть в кармазині,
А ти, мамо, в подертій питачині.
— Продай, сину, питачину
— Та справ мені кармазину.
— Треба, мамо, докладати,
Кармазину тобі купувати
А ліпше, мамо, йди си такої з хати...
Мати стала, задумала
І тяжко, ревне заплакала:
— Діти мої приватнії,
Ото я вас годувала,
Я вас, діти, згодувала
І кров їм свою проливала,
І нічку м темну м не всипляла,
Свічка ясна не згасала,
Зразу м твому догоджала,
Покіхи м сі сподівала;

А ти мною проганяєш,
Так сі мною устидаєш.
Чекай, сину, трошки згоді
Будеш мати три пригоді.
— Яка, мати, пригодочка?
— Вигине ти худобочка.
— Яка буде друга пригодочка?
— Вигине ти худобочка.
— Яка буде третя пригодочка?
— Буде на твою саму головочку.
Чорна хмара наступає,
Дробин дощик накраплає,
Дробин дощик накраплає,
Мама з дому вистуває.
Пішла мати гороньками,
Вмиваї сі сльозоньками.
Пішла мати через лози,
Обливають дрібні сльози —
І горою, долиною —
Здибуї сі із донькойов.
— Де йдеш, нене?
— Йду до тебе,
Відогнав мні син від себе.
— Не набудеш, нене, в мене,
Бо лихая доля в мене.
— Будем, сину, заробїяти,
Лихій долі догаджати.
— Легкій долі недогодиш,
Віка мені укоротиш
Й діти мої посиротиш.
Чо ти, мати, так змарніла?
Так, як земля с почорніла?
— Бо мене син проганяє,
Так си мною устидає.
Мати з дочков розмовляє,
А син маму здоганяє.
— Що там, сину, що чувати?
Щось мя мусив здоганяти?
— Ой, зле, мати, зле чувати,
Бо вдарив грім та на мій дїм:
Забив жінку та й дитину
Та й маєтку половину,
Забив гостя в кармазині
І маєтку в половині.
— Не грім на ті, сину, вдарив,
Сльози мої на ті впали; —
Мої сльози кирвавїї
Й слова мої ласкавії,
Бо я тебе згодувала,
І кров свою проливала.
Кров їм свою проливала,
Нічку м темну м не всипляла,
Свічка ясна не згасала,
Зрасту м твому м догоджала,
А ти мною проганяєш,
Так сі мною устидаєш!
— Ходи ж, мати, вже до мене,
Буде тобі добре в мене:
Я ті буду шанувати
І в слабості доглядати;
При смерті тра твої бути

І по смерті спом'янути;
 Я буду ті пам'ятати
 Жись ми була рідна мати.
 І ви люди десятия,
 Кайтеся ви двадцятія —
 Отца й матку шанувати
 І в слабості доглядати
 І при смерті її бути
 Ще й по смерті спом'янути:
 І по смерті пам'ятати
 Жи то була рідна мати.

У 1889 р. гімназист зібрав уже 500 пісень. А експонований тепер у музеї в с. Велесневі «Новий галичанин» був першим часописом, у якому публікувалися записи майбутнього ученого. Було це у 1890 р., вже після закінчення ним Бучацької гімназії. Багато пісень записує В. Гнатюк у Григорові, куди переселились його батьки. Чимале місце серед цих пісень посідають календарно-обрядові, у тому числі гаївки і веснянки, які збереглися у пам'яті людей до наших днів.

МАК

Горобчику-шпачку, шпачку,
 Чи бував вже ти в нашім садку?
 Чи видав же ти, як мак сіють?
 О-о-ось так, о-о-ось так,
 О-о-ось так сіють мак!

Горобчику-шпачку, шпачку,
 Чи бував вже ти в нашім садку?
 Чи видав же ти, росте мак?
 О-о-ось так, о-о-ось так,
 О-о-ось так росте мак!

Горобчику-шпачку, шпачку,
 Чи бував вже ти в нашім садку?
 Чи видав же ти, як рвуть мак?
 О-о-ось так, о-о-ось так,
 О-о-ось так рвуть мак!

Горобчику-шпачку, шпачку,
 Чи бував вже ти в нашім садку?
 Чи видав же ти, як їдять мак?
 О-о-ось так, о-о-ось так,
 О-о-ось так їдять мак!

З 1890 р. по 1894 р. В. Гнатюк навчався у вищій Станіславській гімназії. У Станіславі Володимир продовжував збирати народні пісні, хоч, як сам висловлювався, «очевидно не мав іще свідомості їх ваги для науки». Дорогою серцю була пісня «Ой по під гай зелененький», яку В. Гнатюк записав від матері і яка теж збереглася до наших днів.

Ой по під гай зелененький
 Ой по під гай зелененький
 Ходить Довбуш молоденький,
 Тай на ніжку налягає,
 Топірцем сі підпирає
 Щоби Кути не минути
 До Космача повернути
 Із Космача і до Дзвінки
 До Штефанової жінки
 Добрий вечір Штефанова
 Чи вечеря вже готова?
 А вечеря не готова,
 Бо Штефана нема вдома
 Штефан пішов на роботу
 Повернеться аж в суботу.
 Довбуш двері відкриває
 Штефан Довбуша стріляє,
 А як встрілив в праве плече
 То з лівого кровця тече.

З 1894 р. по 1898 р. навчався на філософському факультеті Львівського університету. Як науковець сформувався уже в роки навчання в університеті, особливо під впливом І. Франка, з яким широко заприятелював, та М. Грушевського, який був його викладачем. Вчитися було важко. Допікали матеріальні нестатки.

Зближенню В. Гнатюка з І. Франком сприяла робота над журналом «Житє і слово». Володимир Гнатюк писав: «Як попередні річники «Житя і слова», так і послідній для нас важний і інтересний. В нім заміщено цілий ряд статей, що дотикають дуже живих справ, головно політичних». Восени 1897 р. В. Гнатюка обирають головою студентського товариства «Академічна громада».

26-літній Гнатюк, широкоплечий, гарний з обличчя, блідий, з коротко стриженою білявою бородою, вийшов після вибору на ступінь, на якому стояла професорська кафедра, і звідти сказав свою програмову промову. Свою промову перетикав густо поезією «проскрибованого» Франка й закликав товаришів здійснювати Франкові ідеали. Очолювана Гнатюком «Академічна громада» вирішила відзначити 25-річчя письменницької діяльності І. Франка.

■ Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

З 1896 р. Гнатюк працював у філологічній секції, а з травня 1898 р. — секретарем етнографічної комісії Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка.

У 1898 р. В. Гнатюк виступає ініціатором створення «Української — руської видавничої спілки». Понад 30 років віддав збиранню, систематизації, популяризації творів української словесності, що відтворювали побут і світогляд народних мас.

Він підготував і видав 58 томів етнографічних збірників. Збірники вченого містять 322 зразки колядок, 184 гаївки, 8822 коломийки, понад 700 анекдотів, 412 легенд, 1348 оповідок із демонології, 400 казок, 20 детальних описів похоронів, 319 творів так званого сороміцького фольклору.

У період активної дослідницької діяльності Володимир Михайлович здійснює 6 етнографічних експедицій. Перша з них проходить у липні 1895р., коли з О. Роздольським В. Гнатюк подорожує Закарпатською Україною. У березні-квітні та липні-серпні 1898 р. В. Гнатюк двічі обстежує західні райони Закарпаття, у 1897 р. учений-дослідник відвідує південну Угорщину, а в 1899 р. східну Словаччину. Під час шостої експедиції у 1903 р. подорожує Угорщиною, відвідує села, де проживають українці. Результатом його експедиційної роботи стали 6 томів фольклорно-етнографічних матеріалів, у яких міститься 1088 творів фольклорної лірики і прози, 15 наукових розвідок.

У 1902 р. Російська академія наук обирає його своїм членом-кореспондентом. У 1924 р. В. Гнатюк стає дійсним членом Всеукраїнської Академії наук, а ще раніше був обраний членом наукових товариств Чехії, Словаччини, Австрії, Німеччини, Швейцарії та Фінляндії.

До останніх днів свого життя В. Гнатюк відзначався винятковою працездатністю. Учений, незважаючи на хворобу і постійні матеріальні нестатки, веде активну громадську діяльність. Він бере участь в організації літніх курсів української мови для слухачів Галичини та Східної України, турбується про збір коштів для хворого Франка, розсилаючи листи-звернення Наукового товариства імені Т. Шевченка по всій Україні.

Володимир Михайлович звертає увагу громадськості на необхідність створення при Науковому товаристві імені Т. Г. Шевченка справжнього музею етнографії, виступає у пресі з планом збору експонатів.

У 1910 р. з'являється фундаментальний фольклорний збірник Володимира Гнатюка «Народні оповідання про опришків», що є однією з перших і найкращих таких збірок у слов'янській науці.

Найбільшим збірником звіриного епосу в Європейському фольклорі є Гнатюкові «Народні байки». До золотого фонду української і всієї слов'янської фольклористики увійшли такі відомі його збірники: «Галицько-руські народні легенди» у двох томах, 5 томів казок, легенд, переказів, анекдотів, записаних на Закарпатській Україні.

Ще раніше, в 1906 р., у своїй рецензії на збірку «Коломийки» Іван Франко сказав: «Володимир Гнатюк — феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один». Слід додати до цих слів, що й після В. Гнатюка в українській фольклористиці не з'явилось ще збирача, рівного йому.

Прикований до ліжка, він до останнього подиху продовжує працювати. Через важку, невиліковну хворобу 6 жовтня 1926 р. перестало битися серце видатного етнографа і великого ученого. Поховано Володимира Гнатюка у Львові на Личаківському кладовищі неподалік від могили Івана Франка.

Як пам'ять про видатного етнографа, фольклориста у рідному селі В. Гнатюка споруджено прекрасний музей, двері якого завжди відчинені для відвідувачів. Його директор О. С. Черемшинський доклав дуже багато праці до його відкриття і вже понад тридцять років дбає про поповнення його новими матеріалами та експонатами.

Література

1. Черемшинський О., Черемшинський Р. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка. Нарис-путівник. — Тернопіль: Збруч.— 2006.
2. 800 перлин у скарбниці: Матеріали особистого архіву В. Гнатюка у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника // Русалка Дністрова.— 1996.
3. Вони прославили наш край. Молоді про славетних людей Тернопільщини. Бібліографічний посібник.— Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.

Освітнянський калейдоскоп

У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ ЗВЕДУТЬ КАПЛИЦЮ

На території школи № 8 міста Тернополя освятили хрест, на місці якого зведуть шкільну каплицю. Обряд освячення виконав єпископ Тернопільсько-Зборівської єпархії Української греко-католицької церкви Василь Семенюк. Йому допомагали 30 священиків.

У своїй промові Семенюк відзначив, що в майбутній каплиці матимуть можливість молитися учні різних конфесій разом зі своїми священиками.

«Нам важливо, щоб у святині постійно молилися за наших дітей і за нашу державу»,— сказав єпископ.

За матеріалами <http://lb.ua/news>